

Komitet o pravima osoba s invaliditetom

Zaključna razmatranja o inicijalnom izvještaju Crne Gore *

I. Uvod

1. Komitet je razmatrao inicijalni izvještaj Crne Gore (CRPD/C/MON/1) na 340. i 341. sjednici (vidi CRPD/C/SR.340 i 341), održanim 17. i 18. avgusta 2017. godine. Na 353. sjednici, održanoj 28. avgusta 2017. godine, usvojene su sljedeća zaključna razmatranja.
2. Komitet pozdravlja inicijalni izvještaj Crne Gore, koji je pripremljen u skladu sa uputstvima Komiteta za izvještavanje. Takođe, Komitet cijeni pisane Odgovore države potpisnice (CRPD/C/MNE/Q/1/Add.1) na listu pitanja Komiteta (CRPD/C/MNE/Q/1).
3. Komitet cijeni konstruktivni dijalog održan tokom razmatranja izvještaja i zahvaljuje državi potpisnici na slanju delegacije na visokom nivou, koja je uključivala predstavnike različitih ministarstava i iz Stalnog predstavništva Crne Gore pri kancelariji Ujedinjenih Nacija i drugim međunarodnim organizacijama u Ženevi.

II. Pozitivni aspekti

4. Komitet zahvaljuje državi potpisnici za usvajanje:
 - (a) Zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom;
 - (b) Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata;
 - (c) Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom;
 - (d) Zakona o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda;
 - (e) Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori za period 2016-2020;
 - (f) Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori za period 2016-2020;
 - (g) Strategije za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti za period 2017-2021;
 - (h) Strategije zaštite od nasilja u porodici 2016-2020;
 - (i) Strategije održivog razvoja 2016-2020;
 - (j) Strategija razvoja ženskog preduzetništva za period 2015-2020.
5. Komitet pozdravlja napore da se preispita aktuelna legislativa u Crnoj Gori na osnovu zvanične analize 60 zakona sprovedene u septembru 2016. godine.

III. Osnovne zabrinjavajuće oblasti i preporuke

A. Svrha i opšte obaveze (čl. 1-4)

6. Komitet je zabrinut zbog izuzetno malog napretka u potpunom usklađivanju legislative sa Konvencijom i zamjene aktuelnog medicinskog modela pristupa invaliditetu pristupom zasnovanom na ljudskim pravima. Komitet je takođe zabrinut što nema jasnih i prepoznatljivih budžetskih linija u okviru javnih budžeta namijenjenih primjeni zakona,

* Usvojeno na osamnaestoj sjednici Komiteta (14-31. avgusta 2017)

politika i programa za primjenu prava osoba s invaliditetom, posebno koji se odnose na implementaciju Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom.

7. Komitet preporučuje državi potpisnici da usvoji pristup zasnovan na ljudskim pravima u svim zakonima, politikama i mjerama. Takođe se preporučuje da država potpisnica edukuje i podiže svijest kreatora politika, profesionalaca i opšte javnosti o pravima osoba sa invaliditetom sadržanih u Konvenciji i Opcionom protokolu. Dalje se preporučuje da država potpisnica:

(a) Nastavi napore da redovno razmatra postojeću legislativu i nacрте u redovnim i potpuno pristupačnim konsultacijama s osobama s invaliditetom i njihovim predstavničkim organizacijama i da obezbijedi da procjene uticaja na invaliditet čine sastavni dio legislacionog procesa; i

(b) Opredijeli vidljiva, dovoljna i koherentna finansijska sredstva za razvoj i primjenu zakona, politika i strategija koje su relevantne za primjenu Konvencije, uključujući i one koje se odnose na Strategiju za integraciju osoba sa invaliditetom.

8. Komitet je zabrinut zbog nedostatka redovne i održive podrške za organizacije osoba s invaliditetom, posebno na lokalnom nivou. Takođe je zabrinut i zbog nedostatka transparentnog i efektivnog mehanizma za redovne konsultacije osoba s invaliditetom i njihovih organizacija.

9. Komitet preporučuje državi potpisnici da obezbijedi adekvatna i održiva finansijska sredstva za organizacije osoba s invaliditetom. Takođe, preporučuje da država potpisnica osigura efektivno učešće i konsultacije s organizacijama osoba s invaliditetom, uključujući one koji predstavljaju žene s invaliditetom, djecu s invaliditetom, osobe s djelimičnim i potpunim oštećenjem sluha i osobe s prihosocijalnim i/ili intelektualnim invaliditetom na nacionalnom i lokalnom nivou kroz transparentan okvir u vezi sa zakonom i kreiranjem politika.

B. Specifična prava (čl. 5-30)

Jednakost i nediskriminacija (čl. 5)

10. Komitet sa zabrinutšću primjećuje da su pojedine antidiskriminacione odredbe vezane za invaliditet i same diskriminatorne, budući da se odnose samo na diskriminaciju na osnovu određenog vida oštećenja. Komitet je još zabrinut i zbog:

(a) Veoma malog broja pritužbi za diskriminaciju, što može da upućuje kako na nedovoljno znanje među populacijom, posebno osobama s invaliditetom, o pravima iz Konvencije i dostupnim mjerama da se žale na diskriminaciju, kao i o nedostatku povjerenja u pravni sistem;

(b) Nedostatka efektivne jednake zaštite osoba sa invaliditetom koje su izložene intersektorskoj diskriminaciji, kao što su osobe pripadnici različitih etničkih grupa uključujući Rome, Aškalije i Egipćane, izbjeglice, tražioce azila ili interno raseljena lica;

(c) Kontinuirane upotrebe procjena invaliditeta da bi se ostvarila pojedina ljudska prava i različite definicije invaliditeta s upotrebom ponižavajuće terminologije; i

(d) Toga što Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom ne definiše razumne adaptacije u skladu s Konvencijom.

11. Komitet preporučuje državi potpisnici da sprovede neophodne dopune legislative da bi obezbijedila da su sve osobe s invaliditetom jednako i potpuno zaštićene od svih oblika diskriminacije, uključujući i intersektorsku diskriminaciju, u skladu sa Konvencijom. Takođe se preporučuje državi potpisnici da:

(a) Preduzme mjere podizanja svijesti da ohrabri osobe s invaliditetom da prijave diskriminaciju, osigura njihov pristup pristupačnim informacijama o pravima iz Konvencije i dostupnim mjerama za podnošenje pritužbi;

(b) Trenira nadležne pojedince, posebno službenike zadužene za sprovođenje zakone i pripadnike sudstva o Konvenciji i kako da adekvatno upravljaju pritužbama za diskriminaciju na osnovu invaliditeta ;

(c) Ojača napore da spriječi i tretira intersektorsku diskriminaciju sa kojom se suočavaju osobe s invaliditetom iz manjinskih grupa, sa posebnim naglaskom na djecu i da osigura da imaju jednak pristup svim pravima garantovanim Konvencijom;

(d) Osigura da je svaka procedura procjene u skladu s Konvencijom i da ne dovodi do diskriminatornog tretmana, kao i da ukine upotrebu različitih definicija invaliditeta i ponižavajuće terminologije i da umjesto toga koristi pristup zasnovan na ljudskim pravima; i

(e) Usvoji i primjenjuje koncept razumnih adaptacija sa efektivnim sankcijama da bi obezbijedila da se odbijanje razumnih adaptacija tretira kao diskriminacija na osnovu invaliditeta.

Žene s invaliditetom (čl. 6)

12. Komitet je zabrinut zbog trenutne diskriminacije i nasilja nad ženama i djevojčicama s invaliditetom i činjenice da su mjere koje država potpisnica preduzima za prevenciju ovakve diskriminacije i nasilja i obezbjeđivanje naknade štete nedovoljne. Dalje je zabrinut i :

(a) Zbog nedostatka specifičnih podataka o stanju žena i djevojčica s invaliditetom;

(b) Zbog izuzetno nedovoljnih specifičnih mjera koje se odnose na žene i djevojčice s invaliditetom u zakonodavstvu ili rodnim politikama ili politikama o invaliditetu, kao i zbog odsustva bilo kakve mjere za žene i djevojčice koje su izložene intersektorskim oblicima diskriminacije;

(c) Zbog toga što su žene i djevojčice s invaliditetom često žrtve rodno zasnovanog nasilja i seksualnog zlostavljanja, koje nerado prijavljuju i zato što mjere za prevenciju nasilja nijesu dovoljno pristupačne; i

(d) Zbog nedostatka informacija o adekvatnom i transparentnom finansiranju i afirmativnim mjerama usmjerenim na zapošljavanje i kreiranim prema potrebama žena s invaliditetom.

13. Pozivajući se na opšti komentar br. 3 (2016) o ženama i djevojčicama s invaliditetom i na ciljeve 5.1, 5.2 i 5.5. Ciljeva održivog razvoja, Komitet preporučuje državama potpisnicima da uz aktivno uključivanje žena s invaliditetom kroz njihove predstavničke organizacije u svim fazama razvoja mjera i procesa donošenja odluka:

(a) Opredijeli dovoljna sredstva za istraživanje i prikupljanje podataka o ženama i djevojčicama s invaliditetom, po uzrastu, geografskom području, vrsti oštećenja, porodičnom statusu i mjestu prebivališta (institucija ili briga u zajednici);

(b) Uključi perspektivu invaliditeta u legislativu, politike i programe o rodnoj ravnopravnosti, kao i gendernu perspektivu u legislativu i politike u oblasti invaliditeta i da razvije specijalne politike za žene s invaliditetom;

(c) Spriječi i bori se protiv višestruke i intersektorske diskriminacije s kojom se suočavaju žene i djevojčice s invaliditetom, sa posebnim fokusom na pristup pravdi, zaštitu od nasilja i zloupotrebe, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i zapošljavanje; i

(d) Da uključi perspektivu invaliditeta u sve zakone, politike i programe o zaštiti od nasilja, zloupotrebe i eksploatacije da preduzme mjere podizanja svijesti da bi osnažila žene i djevojčice s invaliditetom da prijave sve oblike uznemiravanja i nasilja kojima su bile izložene, da osigura njihov pristup pristupačnim informacijama i adekvatnim sevisima podrške za žrtve, uključujući i lokalni nivo i da adekvatno kazni počiniocima.

Djeca s invaliditetom (čl. 7)

14. Komitet s zabrinutošću primjećuje da su djeca s invaliditetom nedovoljno uključena u odlučivanje o stvarima koje utiču na njihove živote. Takođe s zabrinutošću primjećuje da:

- (a) Diskriminacija i socijalna isključenost djece s invaliditetom preovlađuje;
- (b) Podaci o stanju djece s invaliditetom su nedovoljni;
- (c) Uprkos zabrani smještanja djece s invaliditetom ispod tri godine u institucije, djeca s invaliditetom su često institucionalizovana, uključujući tu i tzv. dnevne centre, i da su te institucije i pored toga podijeljene na osnovu oštećenja;
- (d) Servisi rane identifikacije i intervencije su nedovoljni, naročito na lokalnom nivou i uglavnom prate medicinski model; i
- (e) Podrška koja se pruža roditeljima djece s invaliditetom je nedovoljna.

15. **Komitet preporučuje državi potpisnici da pojača napore i izdvoji sva potrebna sredstva da eliminiše diskriminaciju i ekskluziju djece s invaliditetom, s posebnim naglaskom na djecu u riziku od intersektorske diskriminacije. Dalje se preporučuje da država potpisnica:**

- (a) **Uspostavi politike i programe koji će osigurati pravo djece s invaliditetom da izraze svoje mišljenje o svim stvarima koje ih se tiču;**
- (b) **Preduzme hitne mjere usmjerene na deinstitucionalizaciju djece i izdvoji sva potrebna sredstva da bi osigurala da ona imaju pristup svim servisima u zajednici umjesto u dnevnim centrima ili bilo kom drugom izdvojenom okruženju;**
- (c) **Obezbjedi svoj djeci s invaliditetom, nezavisno od vrste oštećenja ranu intervenciju i razvojne servise u saradnji sa predstavničkim udruženjima roditelja djece s invaliditetom, i na lokalnom nivou, u skladu s Konvencijom; i**
- (d) **Razvije efektivne kvalitetne servise podrške u zajednici za roditelje koji se brinu o djeci s invaliditetom.**

Podizanje svijesti (čl. 8)

16. Komitet je zabrinut zbog nedostatka dovoljno programa i treninga za službenike javnih i privatnih medija o pristupu invaliditetu zasnovanu na ljudskim pravima, kao i za studente arhitekture i građevine o pristupačnosti i univerzalnom dizajnu.

17. **Komitet preporučuje državi potpisnici da opredijeli sve neophodne ljudske, tehničke i finansijske resurse da bi:**

- (a) **Obezbjedila trening za javne i privatne medije o Konvenciji, s posebnim osvrtom na pristup invaliditetu zasnovan na ljudskim pravima i osnažila prikazivanje pozitivne slike o osobama s invaliditetom, njihovim pravima i doprinosu društvu, s ciljem eliminacijenegativnih stereotipa i predrasuda o osobama s invaliditetom; i**
- (b) **Preduzela efektivne korake da uključi obavezne elemente prava osoba s invaliditetom s posebnim fokusom na pristupačnost i univerzalni dizajn u kurikulumu za studente arhitekture i građevine.**

Pristupačnost (čl. 9)

18. Komitet je zabrinut zbog odsustva sveobuhvatne strategije pristupačnosti ili usklađene legislative. Takođe sa zabrinutošću uočava da mnoge javne usluge i objekti, elektronsko bankarstvo i bankomati, broj za hitne slučajeve 112 kao i javni transport navodno nijesu dovoljno ili uopšte pristupačni osobama s invaliditetom.

19. **Komitet preporučuje državi potpisnici da u skladu sa članom 9 Konvencije i Opštim komentarom br. 2 (2014) o pristupačnosti i ciljevima 11.2 i 11.7 Ciljeva održivog razvoja:**

(a) **Usvoji adekvatnu i sveobuhvatnu strategiju pristupačnosti i akcioni plan s efektivnim mehanizmom monitoringa, indikatorima i razumnim rokovima za uklanjanje barijera primjenjivim i efektivnim sankcijama za njihovo kršenje;**

(b) **Preduzme pojedinačne hitne mjere da osigura pristupačnost broja 112 i**

(c) **Promoviše univerzalni dizajn svih objekata, javnih usluga i javnog prevoza, s posebnim osvrtom na primjenjiva ICT rješenja u konsultacijama s osobama s invaliditetom i njihovim predstavničkim organizacijama, i na lokalnom nivou.**

Pravo na život (čl. 10)

20. Komitet je zabrinut zbog prijavljenih slučajeva smrti od gušenja u psihijatrijskim ustanovama i zbog toga što specifične preventivne zaštitne mjere još nijesu preduzete. Takođe sa zabrinutošću primjećuje da u bolnicama nedostaju specifični protokoli kako postupati sa navodima o zloupotrebi i zbog toga što nije predviđena obavezna autopsija nakon smrti osoba smještenih u institucijama.

21. **Komitet preporučuje državi potpisnici da:**

(a) **Uspostavi anoniman i pristupačan mehanizam žalbi u svim bolnicama, s posebnim naglaskom na psihijatrijske bolnice i odjeljenja, kao i institucije, i da razvije obavezan protokol koji sve bolnice i institucije moraju pratiti nakon bilo kakvih navoda o zloupotrebama;**

(b) **Učini autopsiju nakon smrtnih slučajeva u bolnicama i institucijama obaveznom; i**

(c) **Preduzme specifične zaštitne mjere da izbjegne incidente kao što je gušenje u bolničkom i institucionalnom okruženju.**

Situacije rizika i vanredne, humanitarne krizne situacije (čl. 11)

22. Komitet je zabrinut zbog nedostatka bilo kakve sveobuhvatne strategije, protokola ili razvijenih standard kao i zbog nedostatka redovnih treninga za nadležne profesionalce i u javnim građevinama da se osigura da osobe s invaliditetom imaju pristup pomoći u situacijama rizika i vanrednih situacija. Takođe je zabrinut zbog nepostojanja jednakog pristupa informaciji, kao što su pristupačna i prilagođena uputstva, uključujući vodiče u skladu s Opštim komentarem br. 2.

23. **Komitet preporučuje državi potpisnici da usvoji efektivan mehanizam u skladu sa Sendai Okvirom za redukciju rizika od katastrofa 2015-2030 da bi imala pristupačnu i sveobuhvatnu strategiju za vanredne situacije i protokole za situacije rizika (npr. brojeve za hitne pozive, aplikacije sa porukom-upozorenjem, opšte uputstvo na znakovnom jeziku i Brajevom pismu), kao i da zahtijeva da je u svim javnim uslugama razvijen individualni i lokalni plan za sigurnu evakuaciju osoba s invaliditetom, u saradnji s osobama s invaliditetom preko njihovih predstavničkih organizacija, i na lokalnom nivou.**

Jednako priznanje pred zakonom (čl. 12)

24. Komitet je zabrinut zbog trenutnih režima zamjenskog donošenja odluka i starateljstva koji sprječavaju ostvarivanje različitih prava. Sa zabrinutošću primjećuje da je broj osoba s invaliditetom kojima je oduzeta poslovna sposobnost i dalje visok.

25. **Pozivajući se na Opšti komentar br. 1 (2014) o jednakom priznanju pred zakonom, Komitet urgira da država potpisnica u potpunosti uskladi legislativu sa Konvencijom i zamijeni postojeće režime starateljstva i zamjenskog donošenja odluka sistemom podržanog donošenja odluka koje u potpunosti poštuju autonomiju, integritet, dostojanstvo, želje i prioritete osobe i da uspostavi transparentne i efektivne pravne ljekove za osobe kojima je oduzeta poslovna sposobnost.**

Pristup pravdi (čl. 13)

26. Komitet je zabrinut što je većina zgrada sudova u zemlji i dalje nepristupačna osobama s fizičkim oštećenjima i što:

(a) Osobe koje rade u pravosuđu nijesu dovoljno obučene o pravima osoba s invaliditetom, uključujući i procesnu pristupačnost, sa posebnim osvrtom na asistivne tehnologije; i

(b) Pravna pomoć, registrovani i kvalifikovani tumači znakovnog jezika i dostupne usluge za Brajevo pismo kao i za alternativne vidove komunikacije i druge mjere koje bi obezbijedile osobama s intelektualnim i psihosocijalnim invaliditetom pristup sudskim i upravnim postupcima nijesu dostupni u dovoljnoj mjeri.

27. **Komitet preporučuje državi potpisnici da obezbijedi pristup pravdi bez barijera i diskriminacije, zasnovan na slobodnom izboru i preferencama osoba s invaliditetom i da obezbijedi prilagođavanja u skladu s invaliditetom i uzrastom u svim postupcima. Preporučuje se državi potpisnici da pojača napore da:**

(a) **Mjere pristupačnosti, kao što su Brajevo pismo, obezbjeđivanje tumača znakovnog jezika, alternativni oblici komunikacije i lako čiljivi formati budu dostupni na nediskriminatoran način u svim etapama sudskih i upravnih postupaka; i**

(b) **Sudsko, osoblje zaduženo za sprovođenje zakona i notari budu adekvatno obučeni za primjenu modela pristupa invaliditetu zasnovanom na ljudsim pravima.**

Sloboda i sigurnost osoba (čl. 14)

28. Komitet sa zabrinutošću primjećuje da trenutni medicinski model pristupa invaliditetu dozvoljava lišavanje osoba sa invaliditetom slobode na osnovu oštećenja i omogućava hospitalizaciju bez pristanka i prisilnu institucionalizaciju djece i odraslih s intelektualnim i/ili psihosocijalnim invaliditetom. Komitet dalje sa zabrinutošću uočava da prema članu 33 Zakona o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica policajci imaju obavezu da osobu liše slobode samo zbog sumnje na "mentalno oboljenje" i zabrinut je zbog nedostatka informacija o preduzetim zaštitnim mjerama preduzetim u vezi sa ovim i o mogućnostima da se spriječi ovakvo lišavanje slobode.

29. **Komitet urgira da država potpisnica opozove zakone i protokole koji dozvoljavaju bilo koji oblik lišavanja slobode zasnovan na oštećenju ili pretpostavljenom oštećenju, kao i da obezbijedi odgovarajuće zaštitne mjere i pravne lijekove za osobe s invaliditetom koje su lišene slobode na osnovu oštećenja.**

Sloboda od torture, surovog, nehumanog ili degradirajućeg kažnjavanja (čl. 15)

30. Komitet sa zabrinutošću uočava da član 43 Zakona o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica dozvoljava prisilu, ograničavanje kao i izolaciju osoba s intelektualnim i/ili psihosocijalnim invaliditetom. Takođe je zabrinut i zbog izvještaja koji svjedoče o upotrebi sile nad osobama s invaliditetom koje odbijaju uzimanje medikamenata u psihijatrijskim bolnicama.

31. **Komitet preporučuje državi potpisnici da preduzme neophodne izmjene i dopune legislative i efektivne mjere da zabrani primjenu nedobrovoljnog pritvora ili hospitalizacije, prisilnog medicinskog i/ili psihijatrijskog tretmana, kao i hemijsko i psihičko obuzdavanje, prisilne mjere i izolaciju koja dovodi do surovog, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja i da osigura da je njihova primjena od strane osoblja adekvatno procesuirana i sankcionisana. U tom smislu, Komitet takođe preporučuje državi potpisnici da sprovodi nezavisnu, redovnu i nenajavlvenu provjeru institucija.**

Sloboda od eksploatacije, nasilja i zlostavljanja (čl. 16)

32. Komitet sa zabrinutošću uočava da nasilje nad osobama s invaliditetom, posebno nad ženama i djecom s invaliditetom preovladava i da nedostaju efektivne mjere za

prevenciju nasilja, uključujući seksualno nasilje u svim okolnostima i za monitoring prevencije nasilja. Sa zabrinutošću uočava da:

(a) Nadležne profesionalne grupe, kao što su socijalni radnici, nastavno i medicinsko osoblje i radnici u sudstvu nijesu dovoljno obučeni o prevenciji nasilja nad osobama s invaliditetom; i

(b) Država potpisnica ne skuplja i ne objavljuje podatke o nasilju nad osobama s invaliditetom.

33. Komitet preporučuje državi potpisnici da osigura dostupnost pristupačnog, efektivnog i nezavisnog monitoringa sadržaja i programa namijenjenih osobama s invaliditetom, i o mehanizmima ulaganja pritužbi u skladu s članom 16 (3) Konvencije, da omogući nadležnima da identifikuju, istraže i procesuiraju sve slučajeve nasilja nad osobama s invaliditetom. Takođe se preporučuje državi potpisnici da:

(a) Uspostavi pristupačne i anonimne servise za osobe s invaliditetom koje trpe nasilje, i u kući i van kuće, kao što su skloništa, servisi podrške za žrtve, telefonske linije i mehanizmi za žalbu, uključujući i lokalni nivo, kao i gendernu i dječiju perspektivu;

(b) Obezbjedi trening za sve nadležne profesionalce, uključujući naročito policajce, djelioce pravde, zaposlene u zatvorima, socijalne radnike, zdravstvene stručnjake da bi osigurala prevenciju i zaštitu od eksploatacije, zlostavljanja i nasilja nad osobama s invaliditetom. Trening treba da obuhvati efektivne mjere za prijavljivanje s ciljem da se osigura da su osobe izložene nasilju ozbiljno shvaćene i da istraga, procesuiranje i sankcionisanje prekršilaca budu efektivno sprovedeni da spriječe ponavljanje; i

(c) Sprovede istraživanje i uspostavi sistem skupljanja i objavljivanja podataka i statistike o nasilju nad osobama s invaliditetom, razvrstane po uzrastu, polu, vrsti nasilja i okruženju u kom se nasilje desilo.

Zaštita integriteta ličnosti (čl. 17)

34. Komitet sa zabrinutošću uočava da prema članu 24 Zakona o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica, biomedicinska istraživanja pod određenim okolnostima mogu biti sprovedena nad osobama s intelektualnim i/ili psihosocijalnim invaliditetom bez njihovog prethodnog informisanog i potpuno dobrovoljnog odobrenja.

35. Komitet urgira da država potpisnica što brže usvoji izmjene i dopune zakona da bi osigurala da bilo koji oblik medicinskog i/ili drugog naučnog istraživanja ne može biti sproveden nad osobama s invaliditetom bez njihove prethodne, informisane i potpuno dobrovoljno date saglasnosti. Komitet podsjeća državu potpisnicu da se ova dozvola ne može dati putem zamjenskog donošenja odluka.

Samostalni život i život u zajednici (čl. 19)

36. Komitet je zabrinut zbog nastavka institucionalne brige i nedostatka sveobuhvatne strategije deinstitucionalizacije. Takođe je zabrinut zbog:

(a) Velikog broja institucionalizovanih osoba sa invaliditetom i zbog toga što naponi države potpisnice da razvije servise individualizovane podrške nijesu dovoljni; i

(b) Toga što se osobe premještaju iz jedne u drugu instituciju kao oblik "odmora";

(c) Izdvajanja sredstava za kreiranje malih, mada i dalje izdvojenih okruženja, umjesto povećanja sredstava koja se izdvajaju za brigu u zajednici.

37. Komitet urgira da država potpisnica usvoji sveobuhvatnu strategiju deinstitucionalizacije s jasno definisanim rokovima za efektivnu deinstitucionalizaciju i da izdvoji adekvatna sredstva za njenu implementaciju. Takođe se preporučuje državi potpisnici da:

(a) Se posveti ne gradnji novih institucija ili drugih oblika izdvojenih okruženja i da umjesto toga razvije širok spektar usluga u zajednici, uključujući i lokalni nivo, koje odgovaraju potrebama osoba s invaliditetom i poštuju autonomiju, izbore, dostojanstvo i privatnost osobe i koji uključuju vršnjačku podršku i druge alternative medicinskom modelu mentalnog zdravlja;

(b) Prekine koncept odmora u drugim institucijama i osigura da osobe sa invaliditetom mogu da provedu odmor u zajednici; i

(c) Osigura uključivanje osoba s invaliditetom i njihovih predstavničkih organizacija u svim etapama razvoja strategija i šema samostalnog života.

Lična pokretljivost (čl. 20)

38. Komitet je zabrinut što raspodjela pomagala za kretanje nije univerzalna i uočava da mjere koje osiguravaju ličnu pokretljivost nijesu dovoljne.

39. Komitet preporučuje državi potpisnici da poboljša transparentan pristup asistivnim uređajima i tehnologijama kao i da osigura pristupačne i fer šeme za refundaciju da bi spriječila sve dodatne troškove i/ili administrativna opterećenja za osobe s invaliditetom.

Sloboda izražavanja, mišljenja i pristup informacijama (čl. 21)

40. Komitet je zabrinut zbog nedovoljne dostupnosti javnih informacija i mas medija osobama s invaliditetom u pristupačnim i upotrebljivim formatima, kao što je Brajevo pismo, interpretacija za osobe s oštećenjem vida i sluha, znakovni jezik, lako razumljiv i jednostavan jezik, audio deskripcija, tekstualno praćenje informacije, titlovi i ostalo. Komitet je takođe zabrinut zbog:

(a) Neprepoznavanja crnogorskog znakovnog jezika kao službenog jezika i nedovoljnih napora države potpisnice da promoviše i olakša upotrebu znakovnog jezika, kao i upotrebu ostalih alternativnih metoda i pristupačnih formata komunikacije, naročito kada su osobe s invaliditetom uključene u zvanične oblike interakcije; i

(b) Odsustva informacija o uspostavljenim i pouzdanim procedurama konkurisanja za obezbjeđivanje tumača znakovnog jezika u javnim postupcima i događajima javnog života.

41. Komitet preporučuje državi potpisnici da razvije i koristi pristupačne oblike komunikacije, navedene gore, u mas medijima i javnim informacijama i da izdvoji adekvatna finansijska sredstva za njihov razvoj, promociju i upotrebu, u skladu sa članovima 24, stav 3 i 29 (b) Konvencije, kao i sa opštim komentarom br. 2 (2014) o pristupačnosti. U vezi sa ovim, takođe se preporučuje državi potpisnici da obezbijedi puno pravno prepoznavanje znakovnog jezika crnogorske zajednice osoba s oštećenjem sluha i Brajevog pisma.

Poštovanje doma i porodice (čl. 23)

42. Komitet sa dubokom zabrinutošću uočava da:

(a) Crnogorsko zakonodavstvo sprječava osobe s invaliditetom pod starateljstvom da zasnuju brak i da ostvaruju roditeljska prava;

(b) Ne postoji dovoljno mjera podrške od strane države za roditelje s invaliditetom, posebno žene s invaliditetom koje same odgajaju svoju djecu i koje su u riziku da im djeca budu oduzeta da ostvaruju roditeljska prava nad svojom djecom.

43. Komitet preporučuje državi potpisnici da što brže uskladi svoju legislativu s Konvencijom i da osigura da osobe s invaliditetom mogu ostvarivati svoja prava da zasnuju brak, ostvaruju roditeljska prava i prava da usvoje dijete ravnopravno s ostalima i da se u zajednici pružaju servisi podrške roditeljima s invaliditetom. U vezi sa tim, takođe se preporučuje državi potpisnici da preduzme sve neophodne mjere, uključujući i legislativne da osigura da žene s invaliditetom ni pod kakvim okolnostima ne smiju izgubiti starateljstvo i/ili kontakt sa svojom djecom na osnovu

invaliditeta ili zbog činjenice da same odgajaju djecu i da tim majkama obezbijedi podršku u zajednici ukoliko je neophodno.

Obrazovanje (čl. 24)

44. Komitet je zabrinut zbog nedostatka sveobuhvatne legislative za kvalitetno inkluzivno obrazovanje. Takođe je zabrinut i zbog:

(a) Nedostatka uporedive i sveobuhvatne baze podataka o djeci s invaliditetom u redovnom obrazovanju;

(b) Vladajućeg sistema procjene za upis djece s invaliditetom u školu koji je u neskladu sa modelom pristupa invaliditetu zasnovanom na ljudskim pravima zagarantovanom u Konvenciji;

(c) Odsustva informacija o afirmativnim i antidiskriminacionim mjerama za upis i razumnim prilagođavanjima za učenike s invaliditetom u redovnom obrazovanju; i zbog toga što

(d) Visoko obrazovanje nije dovoljno pristupačno.

45. **Pozivajući se na Opšti komentar br. 4 (2016) o pravu na inkluzivno obrazovanje i 4. cilj Ciljeva održivog razvoja, posebno pod-ciljeve 4.5. i 4.8, Komitet preporučuje državi potpisnici da pojača napore za obezbjeđivanje inkluzivnog obrazovanja, posebno da:**

(a) **Usvoji i primijeni koherentnu strategiju i akcioni plan sa jasnim vremenskim okvirom, indikatorima, granicama za monitoring i evaluaciju inkluzivnog i kvalitetnog obrazovanja u redovnom obrazovnom sistemu;**

(b) **Prikuplja podatke o djeci s invaliditetom u redovnim školama i unaprjeđuje pristupačnost redovnih škola i tercijarnog obrazovanja sa jasno vremenski ograničenim rokovima, uključujući i obezbjeđivanje razumnih adaptacija i individualizovane podrške, pristupačnog okruženja, pristupačnog i prilagođenog nastavnog materijala i inkluzivnog kurikuluma;**

(c) **Da revidira sistem procjene djece s invaliditetom za upis u školu i da osigura nediskriminatorni pristup inkluzivnom obrazovanju za svu djecu sa invaliditetom u skladu s Opštim komentarom br. 4; i**

(d) **Osigura obaveznu obuku van i na radnom mjestu za sve učitelje i ostalo nastavno osoblje o inkluzivnom kvalitetnom obrazovanju i da opredijeli sve neophodne ljudske, tehničke i finasijske resurse za to.**

Zdravlje (čl. 25)

46. Komitet je zabrinut zbog ograničenog i nejednakog pristupa zdravstvenim uslugama za osobe s invaliditetom, posebno osobe u institucijama. Takođe je zabrinut i zbog:

(a) Nejednakog pristupa uslugama iz oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja, posebno na lokalnom nivou i naročito za žene, što je, između ostalog, ilustrovano i veoma malim brojem ginekoloških stolica;

(b) Nedostatka adekvatne obuke zdravstvenih radnika o ljudskim pravima osoba s invaliditetom;

(c) Nedostatka informacija o mjerama po kojima zdravstveni radnici postupaju na osnovu ličnog, slobodnog i informisanog pristanka i odluke koja se odnosi na prava iz oblasti zdravlja osoba s invaliditetom; i zbog

(d) Nedostatka informacije da li je sterilizacija osoba s invaliditetom bez njihovog pristanka potpuno zabranjena.

47. **Komitet predlaže državi potpisnici da usvoji svu neophodnu legislativu, politike, mjere i akcione planove i da opredijeli adekvatna sredstva za njihovu primjenu da bi osigurala da:**

(a) Sve osobe s invaliditetom imaju pristup pravovremenim i kvalitetnim uslugama zdravstvene zaštite, uključujući i one na lokalnom nivou;

(b) Usluge i informacije u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja budu potpuno pristupačne osobama s invaliditetom, uključujući tu i povećanje broja ginekoloških stolica i osigurati da su adekvatne informacije koje se tiču njihovih seksualnih i reproduktivnih prava obezbijedene u pristupačnim formatima i alternativnim vidiovmu komunikacije za sve žene i djevojčice s invaliditetom;

(c) Pridilna sterilizacija bude potpuno zabranjena u svim okolnostima;

(d) Profesionalci koji pružaju osnovne zdravstvene usluge prođu trening o pravima garantovanim Konvencijom, da taj trening obuhvata i trening o pravu na slobodan i informisan pristanak sa posebnim osvrtom na razumna prilagodavanja i da taj trening pružaju i same osobe sa invaliditetom i njihove predstavničke organizacije; i da

(e) Osigura da sve usluge i zdravstvena zaštita koje se pružaju osobama s invaliditetom, uključujući i zaštitu i usluge u oblasti mentalnog zdravlja, bude zasnovana na slobodnom i informisanom pristanku osobe koje se to tiče, da je pristanak treće osobe jasno zabranjen i da se svako nepostupanje u skladu sa slobodnim i informisanim pristankom pacijenta kažnjava.

Rad i zapošljavanje (čl. 27)

48. Komitet je zabrinut zbog nedostatka informacija o efektivnoj zaštiti zaposlenih s invaliditetom od otkaza. Takođe je zabrinut i zbog toga što:

(a) Osobe s invaliditetom su naročito pogođene nezaposlenošću, posebno žene;

(b) Nedostaju informacije o subvencijama i mjerama osim obaveze poslodavaca koji ne poštuju minimalnu kvotu za zapošljavanje osoba s invaliditetom da plaćaju doprinos u Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica s invaliditetom;

(c) Razumne adaptacije radnih mjesta se ne obezbjeđuju u dovoljnoj mjeri;

(d) U procjeni preostale radne sposobnosti koristi se medicinski model što je u suprotnosti sa Konvencijom; i

(e) Ne postoji dovoljno sveobuhvatnih podataka o stanju osoba s invaliditetom u oblasti zapošljavanja, posebno u privatnom sektoru.

49. Komitet preporučuje državi potpisnici da analizira i koriguje sve obeshrabrujuće mjere za zapošljavanje osoba s invaliditetom i da dalje promoviše zapošljavanje na otvorenom tržištu rada u javnom i privatnom sektoru, s posebnim osvrtom na žene, u tijesnim konsultacijama s osobama s invaliditetom i njihovim predstavničkim organizacijama. Takođe se preporučuje državi potpisnici da:

(a) Obezbijedi efektivne odredbe sa sankcijama za poslodavce s ciljem obezbjeđivanja razumnih adaptacija na radnom mjestu;

(b) Prikupi statističke podatke o stopi zaposlenosti i statusu osoba s invaliditetom, razvrstane po polu, uzrastu, obliku radnog angažmana i plati; i da

(d) Reformiše proceduru procjene u kontekstu zapošljavanja u skladu s modelom pristupa zasnovanog na ljudskim pravima koji je propisan Konvencijom.

Adekvatan životni standard i socijalna zaštita (čl. 28)

50. Komitet sa zabrinutošću uočava da država potpisnica ne vrši redovan transparentni monitoring rasta životnih troškova osoba sa invaliditetom. Takođe je zabrinut i zbog toga što:

(a) Žene s invaliditetom su posebno izložene siromaštvu budući da su posebno pogođene nezaposlenošću i zato što primanja i/ili socijalna davanja koja imaju najčešće dijele ili u potpunosti koriste njihove porodice;

(b) Muževi ponekad napuštaju žene s invaliditetom, što dalje povećava njihov rizik od siromaštva; i

(c) Ne postoje dostupni i transparentni podaci na lokalnom nivou o djeci s invaliditetom koja nemaju pristup socijalnoj zaštiti.

51. Komitet preporučuje državi potpisnici da:

(a) redovno prati životne troškove osoba s invaliditetom i da u skladu s tim usklađuje socijalna davanja za osobe s invaliditetom;

(b) Da u skladu sa stavom 41 (d) zaključnih razmatranja Komiteta za eliminaciju svih oblika nasilja nad ženama (CEDAW/C/MNE/CO/2) podiže svijest o važnosti ekonomske nezavisnosti žena s invaliditetom, uspostavi odgovarajuće procedure koje omogućavaju ženama s invaliditetom da prijave slučajeve kada su im primanja ili socijalna davanja oduzeta od strane članova porodice i da osigura da su socijalna davanja data direktno ženama s invaliditetom, a ne članovima njihovih porodica;

(c) Da preduzme sve neophodne mjere, uključujući i legislativne, da osigura da je pravo na alimentaciju ženama s invaliditetom koje su napuštene od strane partnera uredno primijenjeno i da te žene, ukoliko žive ispod granice siromaštva dobijaju adekvatna socijalna primanja; i

(d) Da prikupi podatke o svoj djeci s invaliditetom na lokalnom nivou i da obezbijedi da svako dijete ima pristup socijalnim davanjima na osnovu invaliditeta da bi imalo standard života iznad najnižeg životnog standarda.

Učešće u političkom i javnom životu (čl. 29)

52. Komitet je zabrinut zbog rastućeg isključivanja osoba s invaliditetom iz javnog života zbog povećanja broja osoba s invaliditetom kojima je ograničena poslovna sposobnost. Takođe se sa zabrinutošću uočava da:

(a) Osobe kojima je poslovna sposobnost ograničena lišene su prava glasa i prava da se kandiduju na izborima; i

(b) Određene fizičke i informacione barijere i dalje postoje u glasačkom procesu.

53. Komitet preporučuje državi potpisnici da izmijeni izborne zakone i poslovnike o radu da bi:

(a) Pružila svim osobama s invaliditetom pravo glasa i kandidovanja na izborima; i

(b) Osigurala neometen fizički pristup glasanju, obezbijedi mehanizme da osigura tajnost glasanja bez obzira na vrstu invaliditeta i dostupnost ostalih izbornih materijala kao što su informacije u pristupačnim formatima u skladu sa Opštim komentarom br. 2 o pristupačnosti.

Učešće u kulturnom životu, rekreaciji, slobodnim aktivnostima i sportu (čl. 30)

54. Komitet je zabrinut jer država potpisnica još nije ratifikovala Marakeški sporazum za obezbjeđivanje pristupa objavljenim radovima za lica koja imaju potpuno ili djelimično oštećenje vida ili su na drugi način onemogućeni da koriste štampani materijal. Komitet je takođe zabrinut što sportski centri nedovoljno promovišu inkluzivne redovne sportske programe.

55. Komitet podržava državu potpisnicu da usvoji sve neophodne mjere za ratifikaciju i primjenu Marakeškog sporazuma što je skorije moguće. Takođe se preporučuje državi potpisnici da opredijeli neophodna sredstva za povećanje pristupa inkluzivnom sportu za osobe s invaliditetom svih uzrasta.

C. Specifične obaveze (čl. 31-33)

Statistika i prikupljanje podataka (čl. 31)

56. Komitet sa zabrinutošću uočava da država potpisnica nedovoljno sistematično prikuplja razvrstane statističke podatke o osobama s invaliditetom u svim sektorima i da su ti podaci rasuti po različitim institucijama.

57. Komitet preporučuje državi potpisnici da uspostavi jedinstven i sveobuhvatan sistem za prikupljanje, analizu i širenje podataka o stanju osoba s invaliditetom, razvrstane po polu, uzrastu, nacionalnosti, vrsti oštećenja, socioekonomskom statusu, zaposlenosti, mjestu prebivališta, kao i o barijerama s kojima se osobe s invaliditetom sreću u društvu. Komitet takođe preporučuje državi potpisnici da se služi metodologijom i pitanjima Vašingtonske grupe za statistiku u oblasti invaliditeta.

Međunarodna saradnja (čl. 32)

58. Komitet je zabrinut jer država potpisnica ne uključuje dovoljno crnogorske predstavničke organizacije osoba s invaliditetom kada se povezuje s međunarodnim nevladinim organizacijama i drugim državama potpisnicama u oblasti međunarodne saradnje.

59. Komitet poziva državu potpisnicu da uključi predstavničke organizacije osoba s invaliditetom u međunarodnu saradnju kao i da osigura uključivanje perspektive invaliditeta, u skladu s odredbama Konvencije, u sve napore koji su usmjereni na dostizanje Ciljeva održivog razvoja.

Nacionalna primjena i monitoring (čl. 33)

60. Komitet je zabrinut zbog nedostatka eksplicitno određenih koordinacionih mehanizama kao što je navedeno u članu 33 (1) Konvencije. Takođe, Komitet sa zabrinutošću uočava da Ombudsman ne sprovodi obavezu nezavisnog mehanizma kao što je navedeno u članu 33 (2).

61. Uzimajući u obzir Vodič za okvir nezavisnog monitoringa i učešća u radu Komiteta (2016), Komitet preporučuje državi potpisnici da:

(a) Imenuje Vladino tijelo koje će biti ključna tačka za primjenu Konvencije i da razmotri imenovanje mehanizma koordinacije po članu 33 (1) Konvencije;

(b) Uspostavi nezavisni nacionalni mehanizam za monitoring primjene Konvencije i da osigura njegovu usklađenost sa principima koji se odnose na status nacionalnih institucija za promociju i zaštitu ljudskih prava (Pariški prinipi); i da

(c) Osigura potpuno učešće osoba s invaliditetom i njihovih predstavničkih organizacija u procesu monitoringa, uključujući i obezbjeđivanje neophodnog finansiranja.

IV. Praćenje

Širenje informacije

62. Komitet zahtijeva od države potpisnice da u roku od 12 mjeseci u skladu sa članom 35, stav 2 Konvencije, obezbijedi informaciju o mjerama koje su preduzete da se primijene preporuke Komiteta, kako je to navedeno u paragrafima 11 (jednakost i nediskriminacija) i 19 (pristupačnost).

63. Komitet zahtijeva da država potpisnica primijeni preporuke Komiteta sadržane u ovim zaključnim razmatranjima. Preporučuje se državi potpisnici da prenese zaključna razmatranja na razmatranje i akciju Vladi i Parlamentu, službenicima/cama u nadležnim ministarstvima, lokalnim vlastima, organizacijama osoba s invaliditetom i članovima/cama važnih profesionalnih grupacija, kao što su

stručnjaci u oblasti obrazovanja, zdravstva i pravde, kao i medijima, koristeći moderne komunikacione strategije.

64. Komitet snažno podstiče državu potpisnicu da uključi organizacije civilnog društva, posebno organizacije osoba s invaliditetom u pripremu periodičnog izvještaja.

65. Komitet zahtijeva od države potpisnice da u najvećoj mogućoj mjeri prenese zaključna razmatranja javnosti, uključujući i nevladine organizacije i organizacije osoba sa invaliditetom, kao i samim osobama sa invaliditetom, članovima njihovih porodica, na nacionalnim i manjinskim jezicima, uključujući i znakovni jezik i u pristupačnim formatima, uključujući i lako razumljivi format i da ih učini dostupnim na Vladinom sajtu o ljudskim pravima.

Sljedeći periodični izvještaj

66. Komitet zahtijeva da država potpisnica dostavi kombinovan drugi, treći i četvrti periodični izvještaj najkasnije do 2. decembra 2023. godine i da u njega uključi informaciju o primjeni preporuka navedenih u ovim zaključnim razmatranjima. Komitet poziva državu potpisnicu da razmotri dostavljanje navedenih izvještaja po pojednostavljenoj proceduri izvještavanja, prema kojoj Komitet priprema listu pitanja najmanje godinu dana prije krajnjeg roka za izvještaj države potpisnice. Odgovori države potpisnice na ovu listu pitanja predstavljaju njen izvještaj.

Prevela: Anđela Radovanović